

אויסשקין הסופר

א

גם איש־העט הוא אויסשקין, מלבד מחברתו „דברים בעתם“, הדפיס בזמנים שונים מאמרים שונים. רוב מאמריו אינם מצטיינים ביפעה ספרותית ובלטוש סגנוני, אבל אחדים מהם מעידים, שאין כותבם חסר „עורק ספרותי“. אויסשקין לא כתב „לשם כתיבה“, ורק כשהיה לו מה להגיד, הביע את מחשבותיו ועמד על דרישותיו. מאמריו הפובליציסטים, המרוכזים אך ורק בשאלת הישוב ורעיון התחיה, מצטיינים בהגיון בריא, בפשטות ההרצאה ובידיעה עמוקה של הנושא. יש בו קצת „השתפכות הנפש“ ולא פעם אנו מגלים, כי בחביון נפשו של „איש הברזל“ טמונות נימים ליריות.

מאמריו הראשונים הן קורספונדציות קטנות, שנדפסו ב„המליץ“ של שנת 1887. קורספונדציות אלה אינן מסוג אותן הקורספונדציות הרגילות, שבהן היה כל סופר מתחיל „מתפרץ“ אל שערי העתונות; בהן היה משום ידיעות מעשיות הנחוצות לכל חובב ציון לדעת אותן. במכתב הראשון ממאריופל (גליון 112, בחתימת N) מודיע הסופר: „משפחות אחדות מאחינו היושבים בכפרים הסמוכים גמרו אומר לעזוב את מקומן ולעלות לארץ הקדושה לקנות שם ככר אדמה לעבדה ולשמרה. מקולוניה „נאדאזניע“ או ה„קולוניה מווילנא“ ומהקולוניה נומר 4 שלחו שלשה אנשים לקנות אחוזת נחלה בארץ הצבי בעד תשע משפחות. רוב העולים לאה־ק הם עשירים גדולים, לאחד מהם שלשים אלף ר״כ מזומנים, לאחד — עשרים אלף ר״כ, וגם לבינונים שבהם נמצאו בכיסם יותר מארבעה אלף ר״כ, וכולם הם עובדי אדמה מנעוריהם ועד עתה. האנשים

אשר עלו לקנות אחוזות נחלה לקחו בידם ששת אלפים רו"כ להוצאות הדרך ולתת דמי קדימה בעד האחווה אשר יקנו".
 במכתבו ממוסקבה בגליון 179 של אותה שנה ימסור (בחתומת "המזכיר לאגודת חו"צ במ.") ל"חובבי ציון" את יחס האדמור"ר מקאפוסט לרעיון הישוב: "כשעה וחצי התענגתי לדבר עם האיש הדגול מרובה הזה: אחרי אשר ספרתי לו בפרוטרוט ממצב הענין עתה ומה היא התועלת אשר ראשי חו"צ רואים בהתנועה הלאומית הזאת, אמר אלי בסוף דברינו כדברים האלה: "אמור להרבנים ולכל האנשים אשר יתעסקו בהענין הזה, כי גם אנכי מוצא תועלת לא מעטה בהתנועה הזאת, כי היא תוכל לקרב את הלכות להיות אחד, ובכן הנני מבטיחכם כי לכל איש ואיש אשר ישאל את עצתי אם יעסוק בדבר הזה, או אחזק את לבבו לעשות לטובת חו"צ עד שידו משגת".

במכתבו השלישי ממוסקבה (גליון 198, בחתומת "המזכיר א. מ. א.") הוא נוגע שוב בענין האכרים ממאריפול שעלו לארץ-ישראל, אך משום שהממשלה הטורקית הניחה מכשולים על דרכם הוכרחו לחזור לחוף-לארץ. אבל במכתב שקבל מהם הם מודיעים לו, שהמכשולים הוסרו והם מתכוננים לעלות שוב לארץ-ישראל, לקנות אדמה ולהתאחו עליה, אוסישקין מסיים בשמחה: "הנני מוצא לנכון לפרסם ב"המליץ" את הידיעה הזאת, למען יראו אחינו תמימי דעים עמנו, כי רעיון ישוב אה"ק הולך ומתפשט בקרב אחינו והנהו יוצא מעט מעט גם לידי מ ע ש ה " .

למטרה זו — להביא את רעיון הישוב לידי מעשה, מוקדשים מאמריו הראשונים שנדפסו בשנת 1888 ב"המליץ", שעליהם חתום אוסישקין בשמו המפורש. עלידם גם בצר לו עמדה בתור סופר, והקוראים התייחסו אליו לא רק כאל מזכיר אגודה, "חובב ציונית", אלא גם בתור אדם ששבילי הישוב נהירים לו ואשר בכחו להאיר את המצב כמו שהוא.

מאמרו הראשון והחשוב הוא "כנגד ותלמוד תורה כנגד כולם", שנדפס בגליון 167 של אותה שנה. מאמרו זה הוא תשובה למאמר בשם זה מאת שנה"ה יונס (בגליונות 159, 161) ובו הוא נוגע בשאלת יצירת מרכז רוחני בארץ-ישראל בצורת יסוד ישיבה מרכזית

בירושלים — הצעה שיצאה מבן־יהודה עוד בשנת תרמ"ב במאמרו „ישיבה חדשה ומלמדים כלפנים“, שנדפס ב„חבצלת“. מאמרו זה נכתב בהשפעת הצעת הרמאן שפירא ליסוד אוניברסיטה עברית בירושלים, ובן־יהודה כוון בהצעתו זו למצוא דרך להגשמת הצעת שפירא. להצעתו זו לא נמצאו תומכים, אולם חותנו שנ"ה יונס ברר במאמרו ב„המליץ“ את התקוה הנשקפת לרעיון הישוב עם הגשמת הצעת בן־יהודה. אוסישקין התנגד לה ובמאמרו ינתח באופן מצוין את החיוב והשלילה בהצעותיהם של שפירא ובן־יהודה, ומוכיח שאי־אפשר להביא את הצעת בן־יהודה לידי מעשה רק „אם הבית יהיה רק ללמודי תורה ואמונה והבית יבנה מ ב פ נ י ס , היינו מיושבי ירושלים“. וכה ינמק את דבריו: „בירושלים נמצאות ישיבות ותלמוד תורה למכביר מן הספרדים והאשכנזים, ולוא השתדלו אוהבי ציון בציון לחבר את כל אלה וליסד מהם ישיבה גדולה, כישבת וואלאזין, תחת פקודת הרבנים — מהאדוקי ר' ליב דיסקין עד הסבלן ר' חיים הירשנזון, כי אז היה בנקל הדבר, באשר ההוצאות על זה תהיינה מעטות ומתנגדים גם כן לא יהיו, כי לא להרוס דבר ישן או לבנות דבר חדש נבוא, כי אם לחבר ולתקן את האברים המדולדלים; ובמשך הימים יעשה הזמן את שלו וגם החכמה וההשכלה יקחו חלק בבית הזה, אם רק ב מ ת י נ ו ת נלך ולא נהיה לעמא פזיזא. ולבסוף הימים יהיה באמת ל„שבת תחכמוני“ לשמחת לב כל אוהבי שערי ציון“.

בסוף מאמרו זה מנסה אוסישקין להצדיק את החסידים, שיונס בקר אותם קשה על עמדם מנגד לרעיון הישוב. הוא פונה אליו בדברי כבושין: „אם בתור חרד לדבר הישוב דברת את זאת, אז לא היטבת עשות. קודם כל לא אמת הדבר, כי החסידות, החסידים והמורִים כולם מתנגדי הישוב המה. אנכי בעצמי יודע חסידים וגם אחדים מרבני החסידים, החפצים מאד בישוב הארץ. הלא גם בין רבני המתנגדים רק אחדים מהם נותנים את נפשם על־דבר הישוב, והשאר או שהם מתנגדיו או שעומדים מרחוק ואינם נוטים לא לכאן ולא לכאן; ובכל זאת לא יאמר שום איש, כי המתנגדים הם ממתנגדי הישוב, ואם גם נגיה, כי אמת דבריך, כי כל החסידים שונאי הישוב המה, גם אז לא טוב הדרך אשר תיעצנו ללכת בה; לא אלחום בעד

ה י ש ו ב ע ע מ ש ו נ א י ו , י ה י ו מ י ש י ה י ו . — — — ה מ ט ר ה
ה ר ו ח נ י ת ש ל י ש ו ב ה א ר צ ה י א ל א ח ד א ת כ ל י ש ר א ל ,
ה ח ס י ד י מ ו ה מ ת נ ג ד י מ , ה מ א מ י נ י מ ו ה ב ל ת י מ א מ י נ י מ , ה ת ו ר נ י י מ
ו ה מ ש כ י ל י מ , ה א ב ו ת ו ה ב נ י מ , ו א ת ה ב א ו ד ו ח ה ב ש ת י י ד י מ י ו ת ר
מ ה ח צ י מ י ה ו ד י ר ו ס י ה ל ה ב ד ל מ ק ה ל ח ו ב ב י ע מ מ ו א ר צ מ !

א מ ב מ א מ ר ו ז ה י צ א או ס י ש ק י נ נ ג ד ה ח ו ל מ י מ , ב ע ל י ה ד מ י ו נ
ו ה ח צ ע ו ת , ה ר י ב מ א מ ר ו ה ש נ י , „ב ע ל י ה ה ז י ה מ ע ו ל מ ה מ ע ש ה” (ש מ ,
ג ל י ו נ 175) . ה ו א מ ב ק ר ק ש ה א ת ב ע ל י ה מ ע ש ה ב ח ו ב ב י צ י ו נ , א ת כ ל
ב ע ל י ה מ פ ל ג ו ת , ה ח ר ד י מ ו ה ח פ ש י מ , ש ה ר ע י ו נ ה ל א ו מ י א ח ד מ ל ע ב ו ד ה
א ח ת , א ב ל ב ה י ו ת מ פ ז י ו י מ , נ ל ה ב י מ ו ב ע ל י ה ז י ה , ל א פ ע ל ו כ מ ע ט
כ ל ו מ ל ב נ י נ ה א ר צ ה ו ל ה ס ר ת ה מ כ ש ו ל י מ ה מ ו נ ח י מ ל ה ר ח ב ת ה ע ב ו ד ה
ו ל ה ג ש מ ת ה ר ע י ו נ , ו ה ו א ק ו ר א א ל י ה מ : „ה ו מ ת ו נ י מ ב מ ל א כ ת כ מ ,
מ ל א כ ת ה ק ו ד ש , א ל ת ה י ו ל ע מ א פ ז י ז א ; ד ע ו כ י ב ש ל ש ה ד ר כ י מ כ ל
ע נ י נ ק ש ה נ ק נ ה : ב י ש ו ב ה ד ע ת , ב ש ק י ד ה ו ב ס ב ל נ ו ת , ו ל ז ה צ ר י ד כ ו ב ד
ר א ש , ח ל ו י נ ע צ מ ו ת ו ש כ מ נ ט ו י ל ס ב ו ל , א ב ל ל א ל ב ב ו ע ר ב א ש ו ל א —
ג ו ל ג ו ל ת ש צ פ ה ע ל פ נ י ה מ י מ .

ל ר ע י ו נ א י ח ו ד ה כ ח ו ת מ ו ק ד ש מ א מ ר ו „ל פ ל ג ו ת י ש ר א ל ג ד ו ל י מ
ח ק ר י ל ב” (ש מ , ג ל י ו נ 191) ש ב ו ה ו א פ ו נ ה „א ל א נ ש י ה ר ו ח , א ש ר
א ל י ה מ י ש א ה ה מ ו נ א ת ע י נ י ו” , ש י ח ד ל ו מ פ ל פ ו ל י ד ב ר י מ ו מ ר י ב
מ פ ל ג ת י , א ל א י ב ו א „כ ל א ח ד מ כ מ , ז ה ב א מ ו נ ת ו ז ה ב ת ו ר ת , ז ה
ב ה ש כ ל ת ו ז ה ב ח כ מ ת ו ע ש ו ק ש ר א מ י י נ ל ה צ ל ת ה ע ע מ ה א ו מ ל ל
ה מ פ ר פ ר ב י נ ה ח י ח י מ ו ה מ ו ת” . מ ו ר ג ש ת ב מ א מ ר ו ז ה ג מ נ ט י ה ל ד ת י ו ת
ו ל ש מ י ר ת מ צ ו ו ת מ ע ש י ו ת , א ש ר ג מ ב י ת ר מ א מ ר י ו מ א ו ת ה ת ק ו פ ה
ה ו א מ ב ל י ע א ת ז ה כ ל א ח ר י ד , ו ב מ א מ ר ו ז ה ה ו א מ ר י מ א ת ה ד ב ר ע ל
נ ס : „ו מ ה ג מ א ח ר י א ש ר ה ר ב ה מ צ ו ו ת מ ע ש י ו ת ה נ ז כ ר ו נ ו ת
ל א ו מ י י מ , א ש ר ג מ ה ל א ו מ י י מ ה ב ל ת י מ א מ י נ י מ ח י י ב י מ ל ש מ ר מ .
ו א מ ל א ת ח פ צ ו א ת מ ה ח כ מ י מ ב ע י נ י כ מ ל ק ח ת ע ל י כ מ
ט ו ר ה מ צ ו ו ת , א ש ר ט ו ב ת ה י ש ו ב ד ו ר ש ת ז א ת
מ א ת כ מ , א י ד י כ ו ל י מ ה י ר א י מ ל ה א מ י נ ב א ה ב ת כ מ ל ע מ כ מ , א ש ר
ב ש ב י ל ה א ת מ א ו מ ר י מ ל ע מ ו ל כ כ ל א ש ר ת מ צ א י ד כ מ ?”

מ ה ק ט ע י מ ה מ ו ב א י מ י ש ל ר א ו ת , ש ד ב ר י או ס י ש ק י נ נ א מ ר ו
ת מ י ד ב ש ו ב ה ו נ ח ת , ה ו א ר צ ה ל ה ש פ י ע ב ה ג י ו נ י ו ת ר מ א ש ר ב ה ת ל ה ב ו ת .

לא לעשות תעמולה התכוון, אלא ללמד. הוא תפס את הקורא בדברים פשוטים ומשלים לקוחים מהחיים וההיסטוריה מאשר בדברי-אש. הוא לא אבד את „שווי-המשקל“ שלו גם כשנגעו בבבת עינו — הישוב, ועליו היה להלחם עם „שונאי ציון“. גם בדברי-פולמוס וריב שהיו בינו ובין אחים לדעה, אשר רובם נתפרסמו ב„המליץ“, הוא משתדל לסתור את דברי מתנגדיו ולנצח אותם בהגיגו, בהארת המעשים וב„מספרים מחכימים“. ממאמרי הפולמוס שלו מאותו זמן יש להזכיר ביחוד את מכתבו הגלוי לו. ד. ליבונתי: „מדוע תרפה את ידי העם?“ („המליץ“, 1889, גליון 188), ואת מאמרו הקטן „שמחה זו מה היא?“ („המליץ“, 1890, גליון 176). זה האחרון הוא תשובה למשה ליב ליליינבלום שרצה לראות בהפסקת פקידות הנדיב לתת עבודה לפועלים עבריים, תשועה לרעיון הישוב, כי על-ידי זה יחדלו עניים ומחוסרי עבודה לנסוע לארץ-ישראל, ואוסישקין סותר את דבריו: „ההגיון הישר אומר, שאם אפשר הדבר להמציא עבודה לפחות לאחד אחוז ממאה לאלה העניים, כי אז מוטלת החובה הזאת על חובבי הישוב ולא לתת לגווע ברעב גם את האנשים האלה“. במאמרו זה היה אוסישקין אחד הראשונים לעורר את שאלת כבוש העבודה, והוא מוכיח, כי בשיטת ליליינבלום צפונה סכנה לעתידות הישוב, כי „אם נרחיק פועלים עבריים או יתפסו הערבים את מקומם, ומעט מעט ישתקעו שמה ומספר הערבים ילך ויתרבה, וזאת הלא יבין כל חו"צ אמתי שתקוות לא טובות צפונות אם יתרבו להישוב של היהודים, מה שאין כן אם הפועלים בהמושבות לנו יהיו, אז ע"י זה יתרבה מספר היהודים ויתמעט מספר הערבים“.

פולמוס חרוץ הוא מאמרו „בלי מרה שחורה יתרה“ („המליץ“, 1891, גליונות 148, 149), שבו נסה לסתור את דברי אחד-העם ב„אמת מארץ-ישראל“ שלו. אוסישקין ארח לאחד-העם בנסיעתו זו, והוא לא רק את הצללים בישוב, אלא גם את האורות, ראה. ברוחו האופטימי הוא מוכיח, שכל הלקויים שאחד-העם רואה בישוב, לא נגעים הם, אלא דוקא יסוד חשוב לתקומת הישוב, ועל כל דברי היאוש של אחד-העם הוא מוצא „שוברו בצדו“ — פעולות ומעשים שנעשו בארץ. מעניינת מאד נקודת-מבטו של אוסישקין על הישוב באותו זמן, וסבת התנגדותו להשקפת אחד-העם: „אנכי מאז החילותי

להתעסק בענין הישוב ועד עתה, הבטתי על עם ישראל כעל קבוץ אברים מדולדלים, אשר במשך ימי גלותו שכח לגמרי כי „בן-עם“ הוא אשר מלבד עסקיו הפרטיים יש לו עוד ענינים כלליים; הבטתי עליו כעל חבוש שאינו מתיר את עצמו מבית-האסורים, ובהישוב ראיתי תנועה חומרית לכל בני עמנו ותנועה רוחנית ליחידי סגולה; בהיוצאים לארץ-ישראל ראיתי אנשים (חוץ מיוצאים מן הכלל, אשר נער יכתבם) שטובת עצמם הם רואים בהישוב ותו לא. בארץ-ישראל ראיתי ארץ, אשר הרבה מכשולים בה שאין כאלה בארצות אחרות, לרגלי הבאים להאחו בה. אי לזאת, כשעליתי לארץ הצבי הכינותי את עצמי לראות שמה רק מגרעות, רק מכשולים, ולכן כאשר תרתי את הארץ חפשתי רק אחרי הטוב שבפעולתנו, כדבר היוצא מהכלל, וכאשר מצאתי דבר טוב שמחתי למאד. תוצאות הדבר היתה, כאשר יצאתי מן הארץ חזקה עוד אמונתי בתקותנו לעתיד, כי בארץ הזאת נראה חיים, כי הנסיון במשך עשר השנים הראה לי לדעת, כי חרף כל המכשולים והמגרעות בנו ובארץ, הנחנו אכן הפינה לבנין עד“.

המאמר האחרון שאוסישקין הדפיס ב„המליץ“, הוא „למען האמת“ (1892, גליון 221). במאמרו זה הוא נוגע בחבת ציון רק דרך-אגב. בעיקרו הוא רב את ריב וולדימיר טימוקין, שעמד אז להבחר ל„רב מטעם“ בייליסאווטגראד, ומתנגדו לחמו-נגדו בתכסיסים מגונים; הוציאו עליו לעז שבימי עמדו בראש ועד „חובבי ציון“ ביפו, מעל בכסף הקדשים. מתנגדיו לא הסתפקו בהוצאת-דבה בלבד, אלא בעלילה זו פנו אל הרשות. מלשינות זו עלולה היתה לרפות את ידי „חובבי ציון“ הנאמנים וגם להעמיד את התנועה כולה בסכנה. אוסישקין מצא לנחוץ להוכיח, שדבה זו היא בלי יסוד. אוסישקין, אם כי ידע היטב את צדקת טימוקין, בכל זאת לא רצה לסמוך על דעת עצמו ופנה אל משה ליב ליליינבלום האיש „אשר נהירין ליה שבילי הישוב ופעולות ועד הפועל לכל פרטיו ודקדוקיו“, ואשר בישרת לבו „לא יפקפק איש“, שיחווה הוא את דעתו בענין זה. ואחרי קבלו את עדותו, שטימוקין הוא „איש תמים במעשיו ובהגיוני רוחו אשר מעטים כמוהו“, אם „כי בשגגה יצא איזה מכשול על-ידו בפלשתינא“ (בימי עליית הבהלה בראשית

שנות התשעים — א. ר. מ.), קרע אוסישקין את מסווה הצביעות מעל שונאי טיומקין ודבר קשות עם מתנגדי חבת ציון על השתמשם באמצעים מגונים כאלה לכרות שוחה לאיש ישר ונאמן רוח. בלעג שנון הוא סותם את פיות הצועקים והמדברים סרה בטיומקין:

„מי המה המתנגדים לחבת ציון? מי המה הקוראים תגר על ממון של ישראל שיוֹרד לטמיון — לדבריהם? אלה שלא התנדבו אף קשיטה אחת לקופת ישוב ארץ־ישראל! מי הם החושדים בכשרים ויוציאו דבה על ראשי חובבי ציון, כי מעלו בכסף התרומה? — אלה שלא ארחו לחברת חובבי ציון, לא הביאו תרומה לאוצרה אגורה אחת“.

עם מאמרו זה כמעט נחתמת פעולתו הספרותית בעברית, בתקופת חבת־ציון. אוסישקין הרבה אז לכתוב בעתונים רוסיים, וגם הוציא — בשפה זו — את ספר מסעותיו לארץ־ישראל, שבוקר לטובה על־ידי א. ל. לווינסקי (ב„המליץ“, 1895, גליונות 160, 163). בעתונים עבריים אין אנו פוגשים את שמו בתור סופר, זולת בקורספונדנציות קטנות, גלוי־דעת רשמיים או על מכתבים פרטיים שמקבליהם מצאו לנחוץ לפרסמם ברבים. מכתב מלא ענין של אוסישקין הדפיס מאסליאנסקי ב„העברי“ של רוזנצווייג (1897, גליון 31), ויש בו משום השקפה על העבודה הציונית והתרבותית בגולה ועל ההתהוות בישוב החדש בארץ־ישראל. מצוין הוא המכתב הזה (שעורך „העברי“ הטיב לקרוא אותו בשם „מכתב פרטי שהוא כללי“) בדברי העדוד ואמונתו הרבה של אוסישקין בנצחון הרעיון הלאומי וחזירתו ללבות ההמונים. מאסליאנסקי, כפי הנראה, צייר במכתבו לאוסישקין תמונה שחורה מחייהם הרוחניים של היהודים באמריקה: „רוח ישראל סבא הולך ונופל בארץ החדשה ואין שום תקוה שמשם תצמח איזה תשועה ממשית לרעיון הלאומי. ולישוב הארץ“, ואוסישקין מעודד אותו: „אך אל לנו השרידים היחידים להתיאש. דברי הימים שלנו מראים לנו, שאך שרידי־סגולה הצילו את העם מכליון חרוץ ושרידים כאלה יתנו גם כעת טל תחיה להחיותנו ולהושיבנו בארץ אבותינו. עד אשר יהיו לנו נדיבים כהבארוך אדמונד, משכילים כהרצל ורבנים כמוהליבר, עוד נוכל לקוות הרבה־הרבה“. ובחתימת מכתבו ישיבוע אותו: „בל תתיאש

בעבודתך, בכל מקרה שיבוא לפניך כל תשכח את ציון וירושלים".
 בימי פולמוס אוגאנדה מתחיל אוסישקין שוב להתראות
 בעתונות העברית. הוא, מעריצו הנלהב של הרצל, הראשון בין
 „חובבי ציון” שברוסיה שנתן את ידו לציונות המדינית, לא נשא
 פנים למנהיג ויצא עליו למלחמה...

אם כי היריה הראשונה נגד החלטת אוגאנדה נשלחה מאוסיש-
 קין, לא הרבה לכתוב בשאלה זו. דבריו אינם נכנסים גם בגדר
 מאמרים. מכתבים קטנים הם, ואני מזכיר אותם רק בגלל החשיבות
 ההיסטורית שלהם. בגליון 228 של „הצופה”, שנה א', נדפס מכתבו
 „לצירי הקונגרס הציוני הששי”, שחולל סערה גדולה וכמעט שספרות
 שלמה נוצרה על-ידו, כי גם „בעלי ההן” וגם „בעלי הלאו” הרבו
 לטפל בו ולדון עליו. זה היה „מאניפסט” של שר-צבא אל חייליו
 הנאמנים ושבועה קדושה לשמור על המבצר שנמסר לידו. „מה
 שנוגע להחלטה העיקרית של הקונגרס — נאמר שם — לשלוח
 אכספדיציה לאפריקה, אינני מקבל עלי לחוב את ההחלטה הזאת.
 מתנגד הנני לה בכל חושי, ובכל כחי אשתדל להפריעה. רוב דעות
 של הקונגרס יכול להכריע בשאלת איזו עבודה, איזו פעולה, אבל
 לא איזה פרינציפ או אידיאל. וכאשר כל רוב דעות שבעולם לא
 יעברני לא על דת ישראל ולא תורת ישראל, כן רוב דעות במספר
 „צר”ה של הקונגרס לא ינתקני מארץ-ישראל; כי רק אלה שבולמוס
 הדיפלומאטיה והמדינות הנפרזו אחזו אותם לא הבינו בתמימותם,
 שהחלטת קונגרס ציוני לשלוח אכספדיציה לאיזו מדינה — זה ספר
 כריתות לארץ-ישראל!”

ועל תשובת הרצל, שנסה להחליש את רושם המכתב ולהקטין,
 בדברי התול ואירוניה, את ערך אוסישקין, עונה האחרון במכתב
 גלוי ב„הצופה” (שנה א', גליון 246), שבו הוא לא רק מגין על
 דעותיו בכל הקנאות שבו ובכל התלהבות רוחו, אלא תוקף את
 הרצל, „מורו ורבו בעיני ההנהגה”. בגאון של איש יודע את ערכו
 ואשר הוא מסור לאידיאל קדוש לו, הוא אומר: „מסגנון כל מאמריך
 ודרשותיך בימים האחרונים בולט יחוסך הפועלים הציונים על-
 פי התכנית הישנה, הקודמת לתקופת „יודענשטאט” שלך. „הכושי
 מלא את חובתו — הכושי יוכל ללכת”... אבל הרשני נא לאמר לך,

שדעתי אחרת היא; העובדים האלה יראים, שאם יעזבו את המערכה ויניחו אותה לאחרים לגמרי, כי אז מי יודע אם לא ילך כל עמלנו שרכשנו בעד עמנו במשך שנות הקונגרסים ביגיעה רבה לארץ ה-Mohrim — ים". את דבריו יסיים בבטוי-נפשי: "יש גבוה מעל גבוה, הלא הוא האידיאל העיקרי. לא אנכי בגדתי בו ולא עלי לעזוב את המערכה!"

אוסישקין, שבמדה ידועה היה „נושא כליו" של הרצל והבין את חשיבות „הציונות המדינית" לא פחות ממנו, סרב לקבל משמעת כשבאה ה„עת לעשות", אם כי בזה הרס כמעט את ההסתדרות. לפי דעתו, הציונות לא מדיפלומאטיה תבנה, ולא מטעם ש„תשועת ישראל עתידה לבוא עליידי נביאים ולא עליידי דיפלומאטים", אלא משום שדיפלומאטיה זו שבה איים הרצל עליו, היתה, לפי דעתו, מזויפה, ולפיכך תועבה היתה לו. בעיניו חשוב בעיקר האידיאל הציוני, האידיאל הנצחי של „נצח ישראל לא ישקר". בעיקר זה האמין ולשם אידיאל זה נלחם גם „אחרי הרעש" של פולמוס או-גאנדה ובמאמרו „מה עבודתנו ונעשנה" („הצופה", שנה ב', גליון 407) הוא מזהיר על הסכנה הצפויה לציונות אם שאלת אוגאנדה תעלה שוב על הפרק בקונגרס השביעי. גם מאמרו זה שנכתב ימים מעטים אחרי מועצת הוועד הפועל המצומצם שהיתה בווינה, הוא „מאניפסט" למלחמה. אוסישקין מוסר בו את תמצית דרישותיו מהרצל, ויחד עם זה תכנית של התחלת עבודה מעשית בארץ-ישראל, סיסמה שבעדה הוסיף אוסישקין ללחום גם אחרי מות המנהיג. יש במאמר זה משום „הכנה למלחמה" ובדברים מלאים התלהבות הוא מריק את חניכיו: „כל עוד לא תפתר השאלה הזאת לגמרי בשלילה לא יכון השלום והאחדות במחננו. אמרנו בפירוש בווינה שאחת משתי אלה, או שהקונגרס הבא יסיר לעולם את המפלצת האוגאנדית מהיכל ציון ושלוש ואחדות יהיו במחננו, או קרע ופרוד יבוא בינינו. ההסתדרות נחוצה לנו בשביל ציון, ולא ציון בשביל ההסתדרות. ואם תבוא השאלה בקונגרס הבא, מי נדחה מפני מי נאמר בפומבי: ההסתדרות מפני ציון". והוא קורא ל„אחי בדעה" ומעורר אותם „לעבודה ולמלחמה, לעבודה בארץ-ישראל ולמלחמה בעד ארץ-

ישראל!" הוא דורש מהם שלא יהיו "ענווים יותר מדי", אלא
 "החלש צריך בעת כזאת לאמר גבור הנני".
 אם מכתביו ב"הצופה" הם יותר "מאניפסטים" ממאמרים,
 הנה יש למאמרו "על עסקי הציוניות" ("השלוח", כרך י"ח, עמודים
 209—214) ערך ספרותי, כי נכתב בסגנון יפה ומכיל שיטה בעבודה
 הציונית. גם מאמרו זה הנהו פולמוס, תשובה לאחד הסופרים (בכנוי
 "פלוני"), שבמאמרו "על עסקי ממונות" (באותו כרך של "השלוח")
 בקר קשה את אוסישקין והתנגד לדרישתו בקונגרס השמיני, לפתוח
 סניף לבאנק הציוני בבירת טורקיה, קושטא. בעל המאמר רצה לראות
 בזה שגיאה מצד ההנהלה הציונית והמטת אסון על התנועה. הוא
 תוקף את אוסישקין ומתאר אותו כ"איש מעשה ולא בעל עיון צופה
 למרחוק, שמקיף בסקירה רחבה את התולדות הרחוקות של המעשים
 הקרובים". אולם אוסישקין אינו נכנס אתו בווכוח עם מי הצדק
 בשאלה זו, אלא על יסוד ההנחה שטובת הציונות דורשת "למצוא
 קרקע מוצק מתחת הרגלים במרכז הפעולה" הוא מנתח את דברי
 מתנגדו ועונה על כל סעיף ביחוד, ואחרי סתרו את דבריו הוא
 מוכיח עד כמה נחוצה היא פתיחת הסניף בקושטא בתור עבודה
 מדינית חשובה, מראה את החשיבות בפסיעה זו בתור כבוש של
 עמדה ציונית בבירת טורקיה. אוסישקין מראה בעליל על שגיאת
 מנהיגי הציונות, שעד אז הזניחו לתקוע יתד בבירת הממשלה, אשר
 ארץ־ישראל עומדת תחת רשותה, וכדי שנתקן את המעוות אין לנו
 א מ צ ע י י ו ת ר ר א ו י ו ה ג ו ן מ מחלקה של הבאנק
 שלנו". גם במאמרו זה מבליט אוסישקין את היחס השלילי שלו אל
 "דיפלומאטיה גבוהה ומזויפת" וכ"ציוני מעשי", אשר לא רק המצב
 בלבד בהיר לו היטב, אלא כאיש הדואג וחרד לגורל העתיד, הוא
 מסכם את דבריו: "לא לשם דיפלומאטיה גבוהה ומזויפת ולא לשם
 שתדלנות ובקשישים אנו הולכים לקושטא, אלא כדי להכיר את
 האטמוספירה ה מ ד י נ י ת של תוגרמה ולבוא ביחוסים טובים
 עם קברניטי המדינה ומפלגותיה בכלל ועם יהודיה בפרט, לחקור
 ולדרוש, לראות ולהראות, והעיקר — לעמוד על המשמר. הפוליטיקה
 האמתית שלנו תעשה לא בווינא ולא בלונדון, לא בקולוניא ולא

באודיסא. אלא אך ורק בקושטא. ובלי הצעד ה רא ש ו ן הזה לא נמצא את הדרך הנכונה. דרך קושטא לציון!"

בתחום עבודתו הפובליציסטית נכנסים גם הרצאותיו ונאומיו שנדפסו בעתונים שונים ואשר יש בהם כמה גרעיני מחשבה פוריים. אחדים מהם מצטיינים ברגש ובחום-נפשי (לדוגמה, נאומו על הקרן הקיימת בכנוס הסופרים בקרית-ענבים בשנת תרפ"ו; נדפס בגליון הסופר והאמן העברי של "הדואר" שנה ז'). גולת הכותרת של נאומיו-מאמריו אלה היא הרצאתו על ארץ-ישראל (בכנסיה הציונית בפטרוגראד), שנדפסה ב"העם". אל רכושו הפובליציסטי יש גם לצרף את אמרותיו ופתגמיו, שבהם מתבטא אפיו של אוישישקין, והם מוצקים כסלע. רבים היו לקנין הקהל, מעין "אין לך דבר העומד בפני הרצון". מאמר-פתגמי, שבו גלומה תכנית שלמה, הוא זה שנדפס בראש החוברת "ירושלים" שיצאה על-ידי "חובבי ירושלים" בשנת תרע"ג, אשר מטרתה היתה להחזיר את עטרת ירושלים לישנה, ואוישישקין נתן את הצביון למגמה זו בשתיים-שלוש השורות: „אם ארץ-ישראל קודש היא לישראל, אז ירושלים קודש הקדשים. אם אנו לא נפדה את שרידי מחמדינו, אז אין אנו כדאים לגאולה“.

ב.

אוישישקין כתב גם זכרונות והערכות על סופרים ומנהיגים. ב"ספר פינסקר" (שיצא בירושלים, תרפ"א, בעריכת ד"ר יוסף קלוזנר) נדפס מאמרו היפה „המורה והמנהיג" — ציור קלסתר-פניהם של פינסקר והרצל, אשר במחיצת שניהם עבד אוישישקין ואת עבודתם הוא ממשיך. במאמר קצר זה מתבלט ביחוד כשרונו הספרותי של אוישישקין. בשרטוטים קצרים הצליח למסור תמונה חיה משני האנשים האלה שלכאורה רחוקים היו אחד מהשני בחיצוניותם, בשורש נשמתם, בהלך מחשבותיהם ובאופן השפעתם, אבל שניהם הציתו במחברותיהם הקטנות אש בלבבות וחוללו את הפלא הגדול ליצור עם, לסדרו ולהכשירו לתחיתו הלאומית והמדינית. בקוים בולטים ימסור אוישישקין את תמונת פינסקר ה מ ו ר ה , האיש

אשר „קומתו ממוצעת, גופו מוצק, צעדו כבד, ראש גדול, עגול, מיושב כיוון על כתפיו הרחבות; שערו סמיך, חלק, שב, אף זקנו שב, מסופר קצת, ומצח לו רחב בולט. מראהו דהה, משהו צהבהב; עיניו אפורות, קרות, עצומות למחצה תמיד; גבותיו סמיכות, כפל־שפתיו קשה. אך לפעמים רחוקות תורמנה גבותיו; ואולם גם אז אין מבטו מפנה אליך, כי אם פנימה, אל נפשו הוא. הבעת פניו כולה — מחשבה חמורה, רגשים עמוקים תמידיים“.

ולעומתו הרצל ה מ נ ה י ג, והוא „רם, יפה־קומה, הליכו קל, נאה. פניו עגלגלות, יפות להפליא; אפו גדול; שעריו שחור, סמיך; זקנו שחור ומגודל; עיניו יוקדות, חודרות לב, מתנוססות בכל צבעי־הקשת, מביטות תמיד פקוחות, מישירות כלפי איש־שיחו; בת־צחוק קלה, דקה, תלין על שפתיו. כל רשמי־פניו ויצורי־גוו מביעים מרץ, כח ורצון כביר, חזק כברזל“.

וגם את השפעתם יצייר אוסישקין כאמן. ה מ ו ר ה „משולב ידיו על גבו יצעד אנה ואנה בצעדיו הכבדים. לא אליך, היושב פה על הכסא, ידבר את דבריו, לא! אינו אלא חושב בקול רם. אין כאן אלא משפטים בודדים, מקוטעים, קולות־קריאה, אנחות, מחוגים. הנך צד ברתת ובהערצה כל דבור ודבור; הם חודרים אל תוך נפשך, אל מוחך“. ו ה מ נ ה י ג „הנה הוא נצב בכל יפיו והודו בתוך קהל ועדה. עיני אלפי אנשים זקנים וצעירים תשעינה אליו במסירות ובאהבה. והוא מביט מבט־נשר וסוקר בכת־אחת את כולם יחד ואת כל אחד לבדו. הוא מדבר: ידו השמאלית נטויה במחוג מצווה ובימינו יאחזו בן־פטיש — שרביט־הקסם, אשר לתנופתו ולדפיקתו יכנעו כל והכל. כל דבור שקול, כל מאמר — צו, דרישה. יש אשר בנפשך תאבקנה מחשבות שונות, אינך מסכים לדעה המובעת, אבל אסור אתה בחבלי־קסם והנך משתעבד“.

ושניהם, המורה והמנהיג, יקרים לו. „לולא העמיד המורה קהל־מאמינים לא הלך איש אחרי המנהיג; לולא הופיע המנהיג לא היתה תורת־המורה נושאת פרי“. משניהם הושפע אוסישקין ואת תורת שניהם הוא רוצה להשפיע על הדור החדש, אשר לא את המורה ולא את המנהיג ידע והכיר, ושניהם הם לו רק „אגדה של תהיה ומסורת קדושה“. ואוסישקין מסיים את הערכתו: „לכו בדרך

אשר הורה פינסקער, ותחת הדגל אשר הרים הרצל! בעלי-ערך הם פרקי זכרונותיו על ליליינבלום, אחד-העם ולווינסקי, שנדפסו ב„העולם” ו„השלוח”. שני הראשונים היו מוריו ואלופיו ותחת השפעתם עמד בהלך-רוחו ובעבודת התחיה שלו, ולווינסקי היה חברו הטוב ועוזרו בעבודה. אין אוישישקין רוקם בזכרונותיו אלה יריעת חיים, אבל ידע לתפוס רגע חשוב בחייהם ולמסור מומנטים נהדרים, שהם אופיים ביחוד לרוחו של אוישישקין עצמו. על ליליינבלום, מדריכו הראשון אשר השפעתו עליו אולי היתה עוד יותר גדולה מזו של אחד-העם, מוסר אוישישקין (ב„העולם”, 1910, גליון 9) „ארבעה רגעים” לא בחיו של ליליינבלום, אלא ביחס אוישישקין אליו, אבל מוסיפים הם שרטוט להערכת אפיו של ליליינבלום. במאמרו „שלטון הרצון” (בחוברת היובל של „השלוח”, עמודים 8—597), שחציו הוא הערכה וחציו זכרונות על אחד-העם, הוא מוסר שתי אפיזודות, שאדם אחר אולי לא היה עומד עליהן, ואוישישקין מוצא בהן מקום להבליט את „שלטון הרצון” אצל אחד-העם, ברגש ובלבביות כתוב הקטע השני מזכרונותיו על אחד-העם (בעל דמיון, „השלוח”, חוברת אחד-העם, עמודים 8—306), שבו הוא מוסר את זכרונות בקורו עם אחד-העם בירושלים בשנת תרנ”א, ואחד-העם יתואר בהם כאיש-רגש „חולם ובעל-דמיון”. ולווינסקי, „רבי קרוב” החביב, האיש הנעים ורך המזג, שהקוראים רגילים היו לצייר אותו בדמיונם כאיש שלטובת השלום הוא נכון לוותר על כמה וכמה עיקרים, היה באמת „קשה כארז”, לפי ציורו של אוישישקין (במאמרו „לווינסקי בתור עסקן מדיני”, „השלוח”, חוברת לווינסקי, עמודים 60—558); שם הוא מוסר עובדה אופיינית המוכיחה, כי לווינסקי היה, בדברים עיקרוניים, תקיף ברוחו ועומד על דעתו לבלי לוותר אף בקוצו של יו”ד.

לסוג הזכרונות שייך מאמרו „ארבעה שומרים” („לוח אחיאסף”, תרס”ה, עמודים 50—245), שבו מורכב יסוד פובליציסטי ובלטריסטי. כתוב הוא המאמר הזה ברגש ובסגנון פיוטי. אוישישקין מצייר בו ארבעה שומרים, כהני דתות שונות בארץ-ישראל: פרבוס-לאבי, קתולי, פרוטסטאנטי ויהודי. בשעה שכל אחד ואחד מהם בצר לו פנה מיוחדת בארץ לשמור מתוכה „על כבוד עמו ואמונתו”.

השומר היהודי, ראש הרבנים בירושלים, החכם-באשי, שמשרתו מוכרת מהממשלה ולו כח ועוז להגן על עניני היהודים, — השומר הזה לא מצא על שאלת אוסישקין: „מדוע כה דל כבוד ישראל בארץ-ישראל, בעת אשר ממשלת תוגרמה לא תמנע מהם את הזכויות שמהן נהנים כל שארי גרי הארץ, בעת שכחו הוא גדול ככח ראשי הדתות האחרות ובעת שיושבי ירושלים היהודים המה שני שליטות ממספר כל יושבי העיר?“ — על שאלה זו כעל יתר שאלותיו של אוסישקין לא היתה לחכם-באשי שבע-הימים תשובה אחרת מזו, ש„אנחנו בגלות, אנחנו בגלות!“...

*

לא שאבתי את כל החומר. באחדים ממאמריו לא נגעתי, ואחדים — לא היו למראה עיני ברגע כתבי את מאמרי זה, וגם קרוא בשמותיהם לא אוכל, לא הזכרתי גם את מחברותיו ומאמריו באידית (אחד מהם: „ווי געהט עס אונזערע ברידער די קאלאָניסטען אין ארץ-ישראל?“ נדפס בכרך השני של ה„ביבלייתקה העממית“ של שלום-עליכם, ומכיל סקירה מקיפה על המושבות בארץ-ישראל ודבריימייהם מיום הווסדן בשנת תרל"ט, עד שנת תרמ"ט). אבל המאמרים שעליהם דובר במאמר זה, מספיקים למדי להקנות לקורא מושג מאוסישקין הסופר.